



Kansalaiskasvatuksen linja ja yhteiskuntaopetuksen uudistaminen

Miksi kansalaiskasvatus on muutoksessa?

Kansalaiskasvatus ja siihen olennaisesti kytkeytyvä yhteiskuntaopetus ovat saaneet viime vuosina runsaasti huomiota osakseen. Valtioneuvoston kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman tavoitteet ja uuden nuorisolain velvoitteet nuorten kuulemisesta asettavat kansalaiskasvatukselle ja yhteiskuntaopetukselle haasteita. Myös monikulttuuristuminen ja lisääntyvä kansainvälinen tutkimus kyseenalaistavat osaltaan nykyisiä oppilaitosten käytänteitä ja kannustavat tarkistamaan kansalaiskasvatuksen linjaa ja uudistamaan yhteiskuntaopetusta. Yhteiskuntaopetuksesi tässä artikkelissa on käsitetty kaikki yhteiskuntaa käsittelevät oppisisällöt, jotka Suomessa kuitenkin keskittyvät paljolti historian ja yhteiskuntaopin sisältöalueille. Peruskoulun alaluokilla näistä sisältöjä opettavat luokanopettajat, peruskoulun yläluokilla ja lukioissa aineopettajat sekä ammatillisella puolella usein ammattiaineiden opettajat.

Käytännössä on kuitenkin toistaiseksi tapahtunut varsin vähän sellaista, joka olisi uudistanut yhteiskuntaopetusta. Ehkä konkreettisin muutos on ollut yhteiskuntaopin opetuksen lisääminen. Peruskoulun päättävällä luokalla yhden vuosiviikkotunnin lisäys käytetään valtaosin taloustiedon opettamiseen. Kansalaisvaikuttamisen edistämisen tai koulun totuttujen käytänteiden muuttamisen kannalta katsottuna muutokset lienevät oppilaitoksissa toistaiseksi vaatimattomia. Merkit eivät myöskään viittaa siihen, että kansalaiskasvatuksen uudistamisen kannalta katsottu keskeinen opettajaryhmä – historian ja yhteiskuntaopin opettajat – olisivat kovin näyttävästi reagoineet kansalaisvaikuttamisen puolesta. Tämä on ainakin sikäli ymmärrettävää, että hallinnossa ylhäällä esitetyt tavoitelausumat eivät tahdo helposti konkretisoitua opetuksen käytännössä. Opetussuunnitelmat, oppikirjat ja opetuksen traditio arvostelukäytäntöineen eivät ole tavoitelausumilla helposti muutettavissa.

Vaikuttaminen kotikunnassa -suuntaus

Mikä sitten olisi tuo valittava linja? Seuraavassa esitellään kolme linjavaihtoehtoa. Näistä ensimmäisenä kouluneuvostosuuntaus. Suomessa ei ole haluttu 2000-luvulla lähteä seuraamaan pohjoismaissa suosittua

kouluneuvostosuuntausta. Tässä mallissa oppilaitos nähdään eräänlaisena pienoisyhteiskuntana, jonka asioiden demokraattiseen hoitamiseen ja päätöksentekoon nuoret osallistuvat. Suomessa tästä mallista luovuttiin 1980-luvulla. Keskustelua kouluneuvostoista ei ole Suomessa juuri haluttu aloittaa uudestaan siitä huolimatta, että uusista tietoja ja tulkintoja kouluneuvostojen ajasta on esitetty. Tällaisia ovat mm. tiedot kouludemokratian järjestelmällisestä ja salaisesta vastustamisesta (Leskinen 2004) ja tulokset kouluviihtyvyyden, oikeusturvan, tavoitetietoisuuden ja koulun ilmapiirin kohenemisestä kyseisenä aikana (Kärenlampi 1999, 216). Ero Suomen ja muiden Pohjoismaiden kansalaiskasvatuksessa on siten varsin suuri oppilaitosten sisäisen toiminnan osalta.

Toisena kansainvälisenä päälinjana on panostaminen yhteiskuntaopetukseen. Yhteiskunnallisia sisältöjä olisi mahdollista lisätä myös muihin oppiaineisiin tai toteuttaa yhteiskunnallisia aihekokonaisuuksia. Tässä mallissa yhteiskuntaopetuksesta tulisi myös opetusmäärällä mitattaessa yksi koulun päätehtävistä. Muutos edellyttäisi Suomessa radikaalia muutosta tuntijakoon esim. peruskoulun päättövaiheen osalta. Tätä vaihtoehtoa on Suomessa ainakin nopealla aikavälillä hankala toteuttaa. Suomessa peruskoulun päättövaiheessa painopiste sijoittuu vahvasti kielenopetukseen ja elinkeinoelämän toivomaan laajaan luonnontieteiden opetukseen. Nämä painotukset ovat tuskin kovin nopeasti muutettavissa.

Kolmantena yhteiskuntaopetuksessa on nuorten huomion ja osallistumisen suuntaaminen suoraan kotipaikkakunnan asioihin. Uusi nuorisolaki on tämän linja mukainen samoin kuin hankkeet oppilaskuntatoiminnan elvyttämiseksi ja äänioikeusikärajan alentamisesta 16-vuoteen kunnallisvaaleissa. Tätä mallia voisi kutsua vaikka "vaikuttaminen kotikunnassa -suuntaukseksi" tai "kotikunta-malliksi". Kyseistä mallia olisi mahdollista toteuttaa helposti myös siksi, että se ei veisi paljon koulutyön aikaa muilta oppiaineilta, eikä uhkaisi rehtorijohtoisen nykykoulun hallintomallia.

Oppilaskuntatoimintaa onkin ryhdytty uudistamaan systemaattisemmin kuin yhteiskuntaopetusta. Hanketta on johdettu Opetusministeriöstä käsin johdetussa *Osallistuva oppilas – yhteisöllinen koulu* -hankkeessa (Nousiainen 2005). Työ on ollut tuloksellista ja sen vaikutukset on arvioitavissa lähivuosina. Hankkeessa oppilaskuntatoiminta on nähty uuden nuorisolain edellyttämäksi kansalaisvaikuttamiseksi. Sen puitteissa oppilaskunnat on pyritty kytkemään pakallisiin nuorisofoorumeihin tai -valtuustoihin.

Vaarana jako A- ja B-kansalaisiin – yhteiskuntaopetus tasa-arvoistajana

Mikäli kotikunta-suuntausta jatketaan ilman, että yhteiskuntaopetusta kehitetään, on vaarana että nuorten osallistuminen mahdollistuu vain maan vaurailta alueilla ja pääosin hyväosaisten kansalaisten oppilaitoksissa.

Vähäinenkin kehittämistoiminta edellyttää aina jonkin verran varoja, valvotuneisuutta ja työpanosta, joihin kaikkialla ei ole mahdollista saada resursseja. Kyseinen kehitys on ollut nähtävillä esim. parlamenttikerhojen vuotuisissa kokoontumisissa Eduskunnassa. Paikalla olevat nuoret eivät todellakaan ole olleet edustava otos Suomen oppilaitoksista.

On todennäköistä, että nuorten osallistumis- ja vaikuttamishankkeiden edetessä syntyy suuria oppilaitoskohtaisia ja alueellisia eroja sen mukaan miten idea on otettu vastaan. Myös paikkakuntien nuorisotoimeen kytketyt nuorisofoorumit tai -valtuustot toimivat kirjavasti. Kansalaiskasvatuksen erot kasvavat myös ammatillisten- ja lukiokoulujen välillä, jos lukioissa lisätään oppilaskuntatoimintaa ja yhteiskuntaopetusta, niin vastaavaa ei välttämättä ammatillisissa oppilaitoksissa tehdä. Jako aktiivisiin A- ja passiivisiin B-kansalaisiin on vaarassa toteutua vielä siten, että se on tietoisien ja aktiivisten koulutuspolitiikan tulosta.

Oppilaitosten ja niistä vastaavien tahojen olisi aika reagoida ja kehittää yhteiskuntaopetusta. Etenkin peruskoulussa toteutettuna kotikunnan asioihin suuntaava yhteiskuntaopetus tukisi jo aloitettua kehitystyötä ja olisi koko ikäluokkaan ulottuva vaikuttamiskoulutus ja -kokemus, joka purkaisi vaikuttamisen osalta jakoa A- ja B-luokan kansalaisiin. Samalla se loisi realistisen lisäperusteen mahdollistaa 16-vuotiaiden äänioikeus.

Yleisellä tasolla yhteiskuntaopetuksen uudistamisen tarvetta tukee myös historian ja yhteiskuntaopettajien näkemys, että nykyinen yhteiskuntaopetus koetaan erittäin tietopainotteiseksi ja että opettajat haluaisivat luopua tietopainotteisuudesta (Suutarinen 2006, 106). Nykyisellään yhteiskuntaopetus ei ole nuorten suosiossa. On hankala kuvitella, että uudistuva ja osallistumiseen sekä vaikuttamiseen painottuva yhteiskuntaopetus vähentäisi sen suosiota tai resursseja. Suomessa yhteiskuntaopetusta annetaan edelleenkin kansainvälisesti tarkasteltuna esim. peruskoulun päättövaiheessa erityisen vähän (OECD 1998, 291). Kansainvälistyminen tulee jatkossa vain kasvattamaan paineita yhteiskuntaopetuksen lisäämiseksi ja sen laadun seuraamiseksi.

Yhteiskuntaopetuksen uudistaminen

Mitä osallistumiseen ja kotikunnan asioihin suuntaava kansalaiskasvatuksen malli edellyttäisi yhteiskuntaopetukselta. Käsittääkseni ainakin seuraavista asioista tulisi keskustella yhteiskuntaopettajien keskuudessa:

1. Lähdetäänkö ylipäätään uudistamaan yhteiskuntaopetusta kotikunnan asioihin tutustumisen ja sen ongelmien ratkaisemisen suuntaan? Osa opettajista varmasti haluaa pidettyä nykyisessä oppikirjasidonnaisessa ja oppiaineet jyrkästi erottavassa mallissa. Luokanopettajat suhtautuvat todennäköisesti ajatukseen myönteisemmin. Oppilaskuntatoiminnan

lisääminen peruskoulun alaluokilla, demokratia-kasvatus ja kotikuntaan tutustuminen saavat varmasti varauksettoman tuen yhteiskuntaopetuksen näkökulmasta. Sen sijaan ongelmalliseksi tulee historian kursseihin puuttuminen.

2. Voidaanko historianopetusta "alistaa" muulle yhteiskuntaopetukselle, antamalla siitä opetusaikaa kotikunnan ajankohtaisille asioille, oppilaskuntatoiminnalle tai korostamalla kursseissa yhteiskuntasisältöjä, kuten demokratiaa antiikin historian kohdalla tai kansalaisyhteiskunnan toimintaa Suomen historian 1800-luvun lopun osalta.
3. Onko mahdollista, että paikkakunnan nuorifoorumi tai -valtuusto esittäisi vuosittain oppilaitoksille ja niiden yhteiskuntaopettajille listan paikkakunnan ajankohtaisista asioista, joihin halutaan nuorten ottavan kantaa kuntalain toivomalla tavalla? Näin yhteiskuntaopetus saisi uusia sisältöjä ja opiskelun luonne muuttuisi keskustelun, mielipiteen muodostamisen ja vaikuttamisen suuntaiseksi.
4. Mitä lisäresursseja, kuten tuntimääriä, kerhotoimintaa ja täydennyskoulutusta, opettajat tarvitsisivat edellä kuvattuun toimintaan? Edellyttäisikö kotikuntamalli opettajan erityistä paneutumista kunnan asioihin vai tarjoaako nuorisotoimi tai muu kunnan hallinto riittävän panoksen toimintaan?
5. Miten osallistuminen ja vaikuttaminen huomioidaan oppilasarvioinnissa ja miten puolestaan oppilaitosten demokratiakasvatusta arvostetaan ja arvioidaan?

Mihin keskustelu näistä asioista johtaisi? Asioista tuskin päästään täydelliseen yksimielisyyteen. Tuo tavoite demokraattisessa keskustelussa tuskin onkaan tarpeen. Lopputuloksena voi olla hyvinkin, että eri oppilaitokset ja kunnat päätyvät kansalaiskasvatuksen linjassa ja yhteiskuntaopetuksen sisällöissä hyvin erilaisiin käytänteisiin. Tällöinkin ratkaisu vastaisi nykyistä tilannetta, jossa käytännöt ovat kirjavampia. Yhteiskuntaopetuksen syrjäistä asemaa Suomen koulupolitiikassa kuvaa hyvin se, että yhteiskuntaopetusta ei seurata systemaattisesti minkään pätevän kokeneen tai indikaattorin avulla.

Keskustelun hyöty olisi ainakin siinä, että opettajat olisivat tietoisia tilanteesta ja ajatukset jalostuisivat pohdinnan tuloksena. Keskustelun myötä olisi mahdollista hahmottaa myös se tehtäväjako, jonka mahdollistaisi kansalaiskasvatuksen uudistamisen. On helposti kuviteltavissa, että yhteiskuntaopettajien lisäksi tehtäviä tulisi, rehtoreille, kuntien nuorisotoimelle ja opetushallinnolle. Myös opetussuunnitelmista ja oppimateriaaleista vastaavien tahojen olisi syytä seurata keskustelua ja osallistua siihen, jotta alan ammattilaisten sana kuuluisi päätöksentekijöille saakka. Toivottavaa on, että kansalaisvaikuttamista opettaa jatkossakin ammattilaisten joukko, joka itse uskoo omiin vaikuttamismahdollisuuksiinsa.

Lähteet:

Kärenlampi, P. 1999. Taistelu kouludemokratiasta. Kouludemokratian aalto Suomessa. Bibliotheca Historica 37. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Leskinen, J. 2004. Tulevaisuuden turvaksi. Sotavahinkoyhdistyksen ja irtaimiston sotavahinkoyhdistyksen sotavahinkovakuutustoiminta 1939-1954. Sotavahinkoyhdistyksen säätiö ja sotavahinkosäätiö 1954-2004. Sotavahinkosäätiö. Jyväskylä: Gummerus.

Nousiainen, L. & Piekkari, U. 2005. Osallistuva oppilas – yhteisöllinen koulu. Oppilaskunnan ohjaavan opettajan opas. Opetusministeriön julkaisuja 2005:19. Helsinki: Opetusministeriö.

OECD 1998. Education at a Glance. OECD Indicators.

Sakari Suutarinen (2006). Tietopainotteisen kansalaiskasvatuksen aika ohi Suomessa -
Miten kansalaiskasvatus uudistetaan? Teoksessa Sakari Suutarinen (toim.)
Aktiiviseksi kansalaiseksi. Kansalaisvaikuttamisen haaste. Jyväskylä: PS-
Kustannus, 99-124.